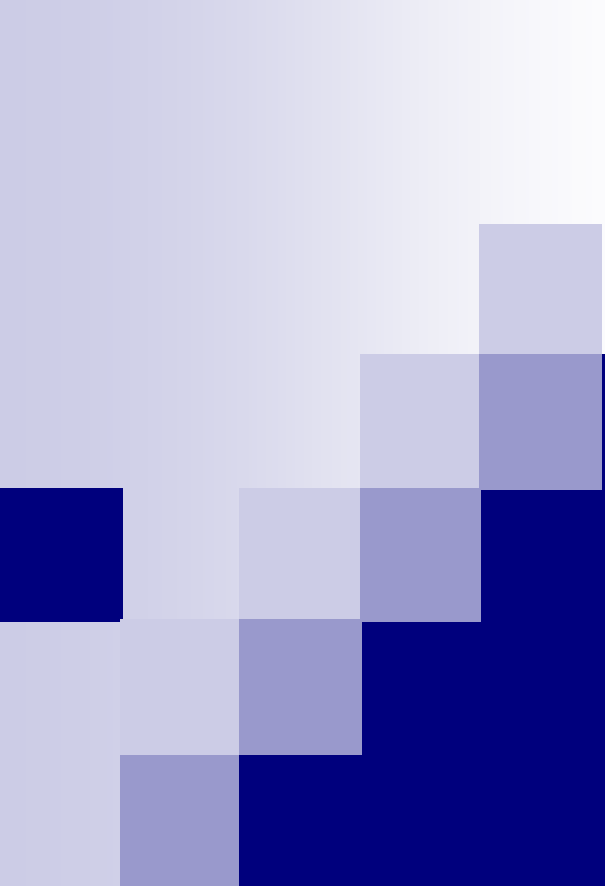

Sámánok: tipológia és tevékenység

Birtalan Ágnes

Bibliográfia 1.

- Diószegi Vilmos: *Sámánok nyomában Szibéria földjén*. Budapest, Terebess Kiadó 1998.
- Diószegi Vilmos: *Samanizmus*. Budapest, Terebess Kiadó 1998.
- Hoppál Mihály, *Sámánok. Lelkek és jelképek*. Budapest, Helikon 1994.
- Durkheim, Emile, *A vallási élet elemi formái*. Budapest, L'Harmattan 2003.
- Eliade, Mircea, *A sámánizmus*. Budapest, Osiris Kiadó 2001.
vagy Eliade, Mircea, *Shamanism: Archaic Techniques of Extasy*.
In: *Bollingen Series LXXVI*. New York 1964.
- Rudolf Otto, *A szent*. Budapest, Osiris Kiadó 1997.

Bibliográfia 2.

- *Nisan sámánnő. Mandzsu vajákos szövegek.* Szerk., ford. Melles Kornélia. (Helikon Könyvek 15.) Budapest, Helikon 1987.
- *Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások.* Vál., jegyzetek Pócs Éva. (Helikon Könyvek 11.) Budapest, Helikon 1986.
- *Eksztázis, álom, látomás. Tanulmányok a transzcendensről.* Szerk. Pócs Éva. Budapest, Balassi Kiadó - Pécs, University Press 1998.

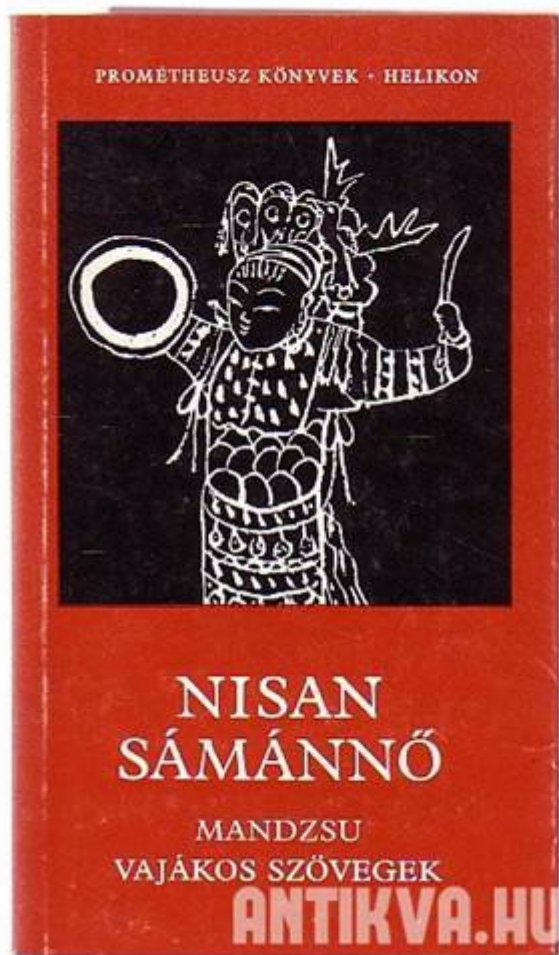
Nisan sámánő

Forrás:

<http://www.sourcememory.net/veleda/?p=6>

48

(2014 okt. 9)

Terepkutatások

- *Tanulmányok a mongol népi hiedelemvilágból. I. (Őseink nyomán Belső-Ázsiában. I.). Szerk. Birtalan Ágnes. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 1996.*
- *Hitvilág és nyelvészet. (Őseink nyomán Belső-Ázsiában II.). Szerk. Birtalan Ágnes. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 1998.*
- *Helyszellemek kultusza Mongóliában. (Őseink nyomán Belső-Ázsiában III.) Szerk. Birtalan Ágnes. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó 2004.*

Etimológia

- Németh, Julius, Über den Ursprung des Wortes šaman und einige Bemerkungen zur türkisch-mongolischen Lautgeschichte. In: *Keleti Szemle* 14. (1914) pp. 240-249.
- Laufer, Berthold, Origin of the Word Shaman. In: *American Anthropologist*, New Series, Vol. 19./3. (1917) pp. 361-371.

Terminológiai kérdések

- Mandzsu-tunguz *šaman, saman, haman*
- Mongol *böge, iduyan*, mai formája *böö, udgan; jairan*
- Török *qam*, kazak, kirgiz stb. *baqši*, jakut *oyuu*
- Koreai *mudang*
- Kínai *wu*
- Japán *itako*

Tipológia

- Fekete sámán, a fekete irány sámánjai
- Fehér sámán, a fehér irány sámánjai
- Fekete-fehér vagy fehér-fekete sámánok
- Sárga sámán
- Nappali szertartás (*yawgan böölöx*)
- Lapockacsont-jóslás (*dalaar mergelex*)
- Ongon (védőszellem)

Sámánbeavatás

- Birtalan, Ágnes: Initiation of Shaman-Type Mediators. Brief Survey of the Cases of Korean Mudang, Mongolian Böö and Hungarian Táltos. In: *Hungary, Central and Eastern Europe and Korea. Current Issues in Humanities and Social Sciences 17th – 19th July 2006*. (The Sixth International Conference of KACEEBS). Seoul, Korea, Hankuk University of Foreign Studies 2006. pp. 197–206.
- https://www.academia.edu/6672863/Initiation_of_Shaman-Type_Mediators.

Beavatás: naerim gut/kut

- Forrás:
<http://www.photoantropos.com/tag/korean-shamanism/page/2/>
■ (2014 okt. 11)

© Dirk Schlottmann

Forrás: <http://www.pinterest.com/pin/97108935686812841/> (2014. okt.11)

■ Mongol

A sámánáváulás

- I. Örökletes tudás
- II. Szellemeiktől kapott elhívás
- Születési jelek: fölös csont (több ujj, fog), szőrör hát, burok stb.
- Sámánbetegség: Mely életkorban? Milyen tünetek?
- A tanulási folyamat: beavatás és mesterek

A sámán tevékenysége

- A sámán
- és közössége kapcsolata
- **Feladatai:**
- **Nappali és éjszakai szertartások**
- gyógyítás,
- jóslás,
- áldozatok bemutatása,
- halottkísérés,
- vadászmágia
- A sámán tárgyi világa

-
- A sámán tárgyi világa
 - ☐ lakóhely
 - ☐ használati tárgyak
 - A sámán mágikus tárgyai
 - ☐ ongonok
 - ☐ doromb
 - ☐ dob
 - ☐ viselet
 - ☐ maszk

Jóslás (a mongol példa terepkutatás alapján)

- Birtalan, Ágnes: A bölcs lapockacsont, a tiszta kavicsok, az okos érme ... és a szellemvilág üzenetei. Példák mongol népcsoportok jóslási hagyományyaiból. In: *Az elkerülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteltére*. Ed. Landgraf, Ildikó – Nagy, Zoltán. Pécs – Budapest, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – MTA BTK Néprajztudományi Intézet – L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó 2012. pp. 445–472.

Az alapterminológia (mongol)

- jóslat: *merge tölög, jön beleg*[\[1\]](#)
- jós: *mergeč, tölögč, jönč, újmerč, belegč*
- jóslás: *mergelex, tölöglöx*.
- A jóslás folyamatának kifejezésére számos további kifejezést használnak, melyben a jósló tárgyat jelentő lexémához különböző jelentéstartalmú igék kapcsolódnak, például: vizsgál, szemlél (*űjex, sinjix, šinjlex*), letesz, helyez (*tawix*), elszakít/szétválaszt (*taslax, tatax* „[szét]húz, [szét]választ”, dob/elvet (*xayax, šidex*), stb., valamint –(instr.) + *mergelex* „jósol [valami]-vel”. A kifejezések szemantikai mezőinek pontosabb meghatározása további kutatást igényel.
- [\[1\]](#) A mongol nyelvekre jellemző stíluseszköz a szinonímapár, melynek tagjai együtt és külön-külön is használatosak. A *merge tölög* esetében a pontos szemantikai mező meghatározása további kutatásokat igényel.

A jóslás célja (a jóslatot kérő célja)

- 1. Szerzés (valamilyen cél elérése, többnyire: a jószág szaporulata, anyagi javak szerzése, a család bővülése, úti szerencse biztosítása, stb.).
- 2. Hárítás (bajok, szerencsétlenség, betegség okának kiderítése, elhárításának lehetősége).
Ha sámán végzi a jóslást, akkor tisztító, bajelhárító szertartás követi (részletesen: Birtalan 1993).

A jóslást végző személy

- Nemcsak jós, sámán vagy buddhista szerzetes jósolhat, hanem a közösség által elfogadott, megbecsült személy is (saját adataim alapján: elsősorban idősebb férfi). Természetesen vannak „hivatásos” jósok is, akik egy-egy jóslási módra „szakosodva tevékenykednek. Ilyen például Mergen „Bölcs” Tungā asszony, aki érmékkel jósol.
- Vannak asztrológusok, akik nem szerzetesek és nem kolostori keretekben sajátították el gyakran vitát társadalmi kiváltó tudásukat. Az utóbbi időben egy-egy kevésbé körülményes (egyszerű tárgyi világú) jóslási formára (41 kő, buddhista olvasó füzér, kocka) szakosodott utcai jósok jelentek meg városi környezetben.

A jóslás alkalma, összefüggése más tevékenységekkel

- 1. Nem szakrális tevékenység kísérője a jóslás (pl. ünnepek, vendég érkezése).
- 2. Szakrális tevékenység, sámánszertartások, áldozatbemutatás vagy buddhista rituálé részeként vagy ahhoz kapcsolódóan (például buddhista istenség megidézésével) zajlik.
- 3. Az utcai jósok tevékenysége nem függ össze más tevékenységgel, alkalma esetleges (ez a rendszer további célzott kutatást igényel).
Nincsenek arról adataim, hogy a jósoknál milyen további rituálék (gyógyító, tisztító, stb.) követik a jóslást.

A jóslás módjai, kellékei, a jóslat forrásai. Honnan (miből) és hogyan nyerhető a tudás?

- I. Állati eredetű tárgyi világ
- **lapockacsonttal** végzett jóslás (égetéses vagy égetés nélküli), *dal tawix*, *dal sinjix* tkp. „letenni a lapockacsontot, megvizsgálni a lapockacsontot”, cf. mong. *dal-u-yi sinjilekü*, stb. „megvizsgálni a lapockacsontot”; általánosan elterjedt módszer a mongol, dél-szibériai és közép-ázsiai török, kínai és tibeti kultúrkörben, gazdag írott szöveghagyománnyal rendelkezik, jelenleg is gyakori mind a sámánszertartásokon, mind ünnepi alkalmakkor, egyének és a közösség számára végzett jóslási mód

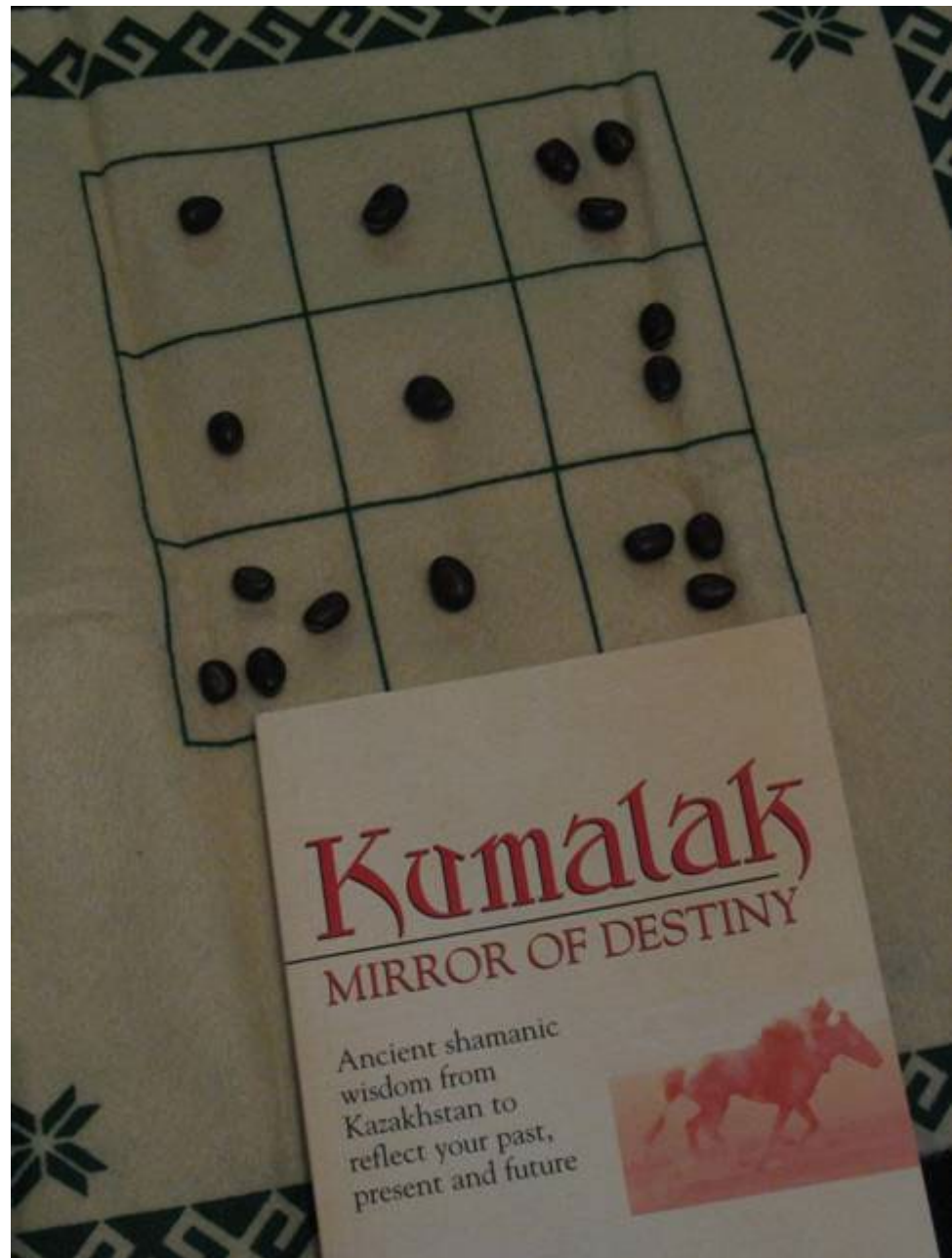

- **juhtrágyával** vagy apró kövekkel (számuk 41) végzett jóslás, *xowlog tawix*, *xowlog tatax*, a török nyelvekben *qumalaq*, etc.; általánosan elterjedt módszer a mongol, dél-szibériai és közép-ázsiai török, tibeti kultúrkörben, a mongoloknál nem tartozott az írott szöveghagyománnyal rendelkező jóslási formák közé, napjainkban lejegyzik; saját részre és mások számára is végzik, nem szükséges hozzá ünnepi vagy rituális alkalom; a sámánok ismerik, de adataim szerint nem része a rituálé során végzett jóslásnak, inkább egyes tevékenységek (mint vadászat, szállásváltás, stb.) sikerességére vonatkozóan jósolnak vele.

- 41 kő, 41 juhtrágya darab

- Forrás:
<http://www.readingsforyou.ws/Kumulak> (2014. okt. 10.)

- **belsőségből** (juhmáj) való jóslás; mong. *qonin elige šinjikü* „juh máját megvizsgálni”; ritkán gyakorolt módszer, elsősorban Belső-Mongóliában ismeretes; írásos szöveghagyománya létezik; saját részre és más számára is végzik.
- **csigacsonttal** (bokacsont) végzett jóslás, *šagai xayax* „elvetni a csigacsontot”, cf. mong. *siyai*; általánosan elterjedt módszer mongoloknál és a dél-szibériai törökség körében; többféle módja ismert, mások számára és saját részre is végzik
- **lőszőrfonattal** végzett jóslás, mong. *kilyasun*; ritkán előforduló módszer, elsősorban Belső-Mongóliában használatos.

Csigacsont

- Forrás:
- <http://www.pinterest.com/pin/310678074266868195/>
- (2014.okt.11)

Csigacsont

Fopprások: <http://www.wayoftherabbit.com/way-of-the-rabbit-contemplation/2012/01/bone-divination-for-2012.html>
<https://itunes.apple.com/us/app/anklebone-divination-mongolian/id635179771?mt=8>
(2013.okt.11)

Mongolian Fortune Teller

©MER Co.,Ltd

info@mer.mn

START

Wow! It's a "Durvun Berkh"! That's amazing! You are so lucky and fortunate. Everything you have wished for will be granted soon.

Try again

Horse-1 Camel-1 Sheep-1 Goat-1

About

Profile

II. Szakrális tevékenység tárgyi világa

- (sámán)tükörrel végzett jóslás, *toli üjex* „megvizsgálni a tükröt”; a kínai tárgyi világból ismert bronztükrökhöz hasonló kerek tükrökkel végzett jóslási mód; ismereteim szerint a mongolok közt csak a sámán képes a tükörjóslásra (Birtalan 1996: 92–93; Birtalan 2007: 84, Humphrey 2007).
- dobbal végzett jóslás, *xec*, *xengreg*, cf. mong. *ke*□*e*, *kenggerge*; a mongol és dél-szibériai török népeknél a sámánrituálé része; további kutatást igényel (Birtalan: nem publikált terepdokumentáció 1992).
- nyílvesszővel végzett jóslás, *sum*, mong. *sumun*; mongol és tibeti módszer, közösségi és sámánrituálék részét alkotja, további kutatást igényel (Chabros 1992).
- 108 szemes buddhista olvasófüzérrel végzett jóslás, *erx taslax* tkp. „olvasót szakítani”, *erx tatax* „az olvasót [szét]húzni”, [1] cf. mong. *erike*; általánosan elterjedt tibeti eredetű jóslási mód, többféle rendszere ismeretes, az írásos hagyomány nem jellemző mongoloknál; mások számára és saját részre is végzik (Bawden 1989: 230, Bawden 2002: 24–28, Dorje Tseten 1995).

■ [2] Azaz az *om maṇi-padme hūṃ mantra*. A *māni* kifejezést általánosan használják az „ima” megnevezésére a mongol

Sámántükör Forrás:<http://www.3worlds.co.uk/G03-Mirror/FourHappiness-A-3.jpg> (2014 okt. 11)

Buddhista olvasó

- *vajra* (szanszkrit), *očir* „jogarral” végzett jóslás, *očir būlgax*, *očir gūlgex* „a jogart leereszteni, a jogart futtatni”; a buddhista rituális kellék, a sárga (buddhizált rítusú) sámánok jóslótárgya, a jóslás módszere tibeti eredetű.
- *kockával* végzett jóslás, *šōgōr mergelex* „kockával jósolni”; csigacsontjóslás buddhista megfelelője, a jósló kockákon vagy pontok, vagy az *om maṇi-padme hūṃ* szanszkrit *mantra* tibeti betűkkel leírt szótagjai találhatók; ma már nemcsak szerzetesek gyakorolják ezt a módszert (Róna 1965, Bawden 2002: 8–24); a mongoloknál gyakran az elveszett jószágról jósolnak a szótagos kockával, elnevezése *mānīn tölög* „a *māni*^[2] imádság jóslata” (Ariyāsüren – Nyambū 1992: 584–585, Birtalan 2007: 84).

III. Köznapi, nem szakrális tevékenységhez kapcsolódó tárgyak:

- **lyukas érmével** (száma többnyire 5, 9) végzett jóslás, *jōs xayax*, tkp. „eldobni az érmé(ke)t”, cf. mong. *jhoyosun*; kínai eredetű módszer, a mongolok közt a mandzsu kortól terjedt el; többféle módon gyakorolják, létezik írásbeli hagyománya is; saját részre és mások számára is végzik (Qurčabayatur – Üjüm-e 1991: 412–420; Bawden 1989: 229, Bawden 2002: 6).
- **szilke** bur. *tōreglexe*, halha *törög xayax* „szilke eldobása”, a mongol népcsoportok közül burjátoknál gyakori, sámán végzi saját és mások részére (Manžigejev 1978: 72, Balogh 2005: 101–102).
- **francia kártyával**, vagy hagyományos mongol kártyával végzett jóslás *xōjōr*; újonnan bevezetett jóslási módszer, további kutatást igényel (Bawden 2002: 7).
- **tenyérjóslás**; újonnan megismert jóslási forma, nem elterjedt, de ismert (Birtalan: nem publikált terepdokumentáció 1992, 1993).

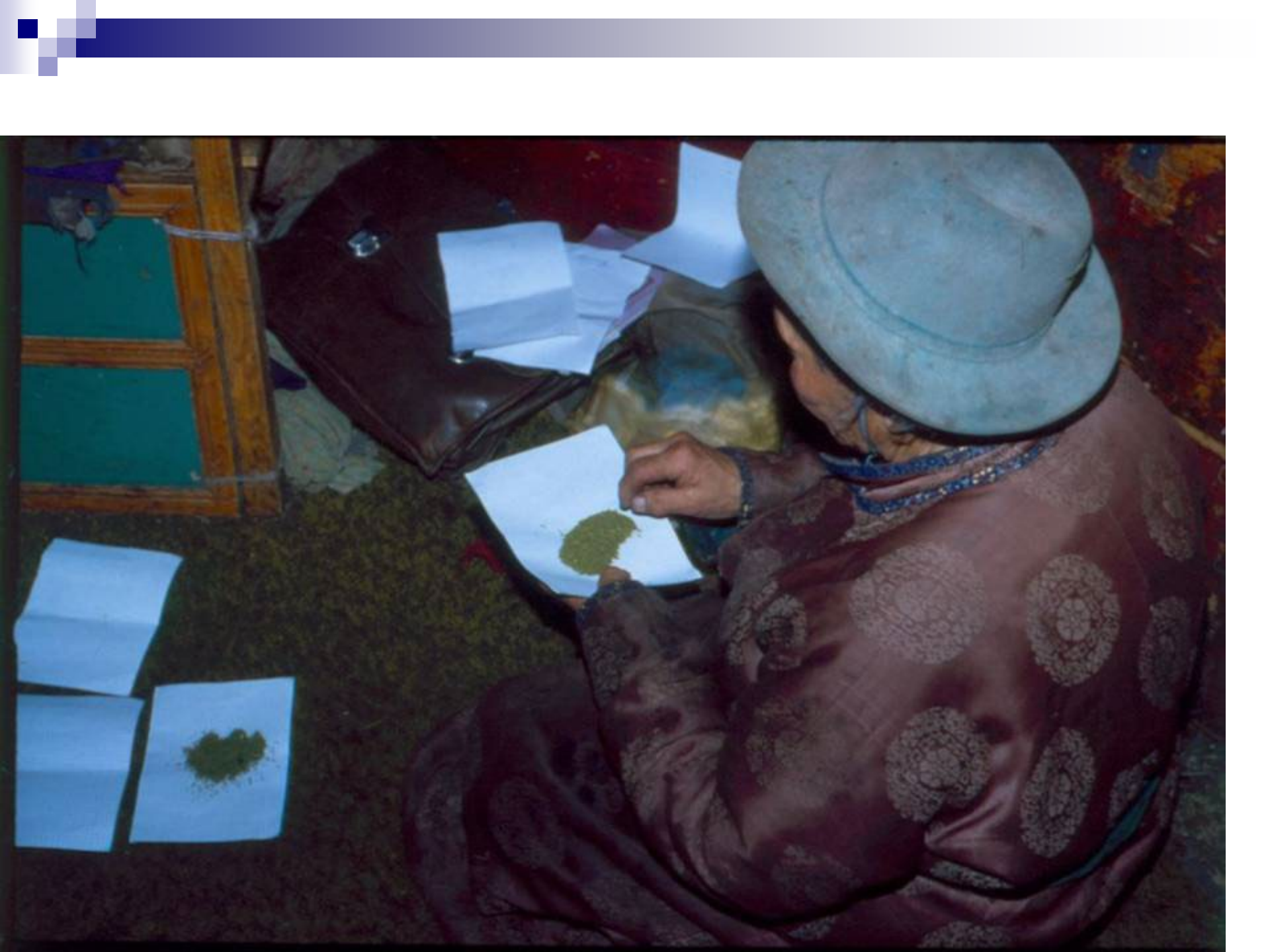
IV. Az előjelek (ritkábban jóslat) forrása nem tárgyas jellegű jelenség:

- az **álom értelmezése** *jūd tailax*, cf. mong. *æegüden*, általánosan elterjedt a mongol és minden környező nép körében, a jelenségek értelmezésében vannak közös szimbólumok, de területenként változó hagyománnyal rendelkezik, írásos forrásai léteznek.
- az **állatok viselkedésének** értelmezése, mint például a madárhang mong. *sibayun-u dayun*, általánosan elterjedt jóslási forma, írásos hagyománya ismert, nem kellő mélységgel kutatott módszer.
- a **természeti jelenségek változásának** értelmezése (a táj, a növényzet, a meteorológiai jelenségek változásai); a gyűjtések és írott források pontos feldolgozása további kutatást igényel.

V. A jóslat forrása a **szakrális kommunikáció**. Nem csak a sámánhoz szólhat, de csak a sámán (és a sámán segítője) érti meg

- sámán rituálék során az *ongonok* üzenetei, *ongodīn medēlel* (Pürew 1999: 144–150, Pürew 2003: 138, valamint Birtalan: nem publikált terepkutatás anyagok).

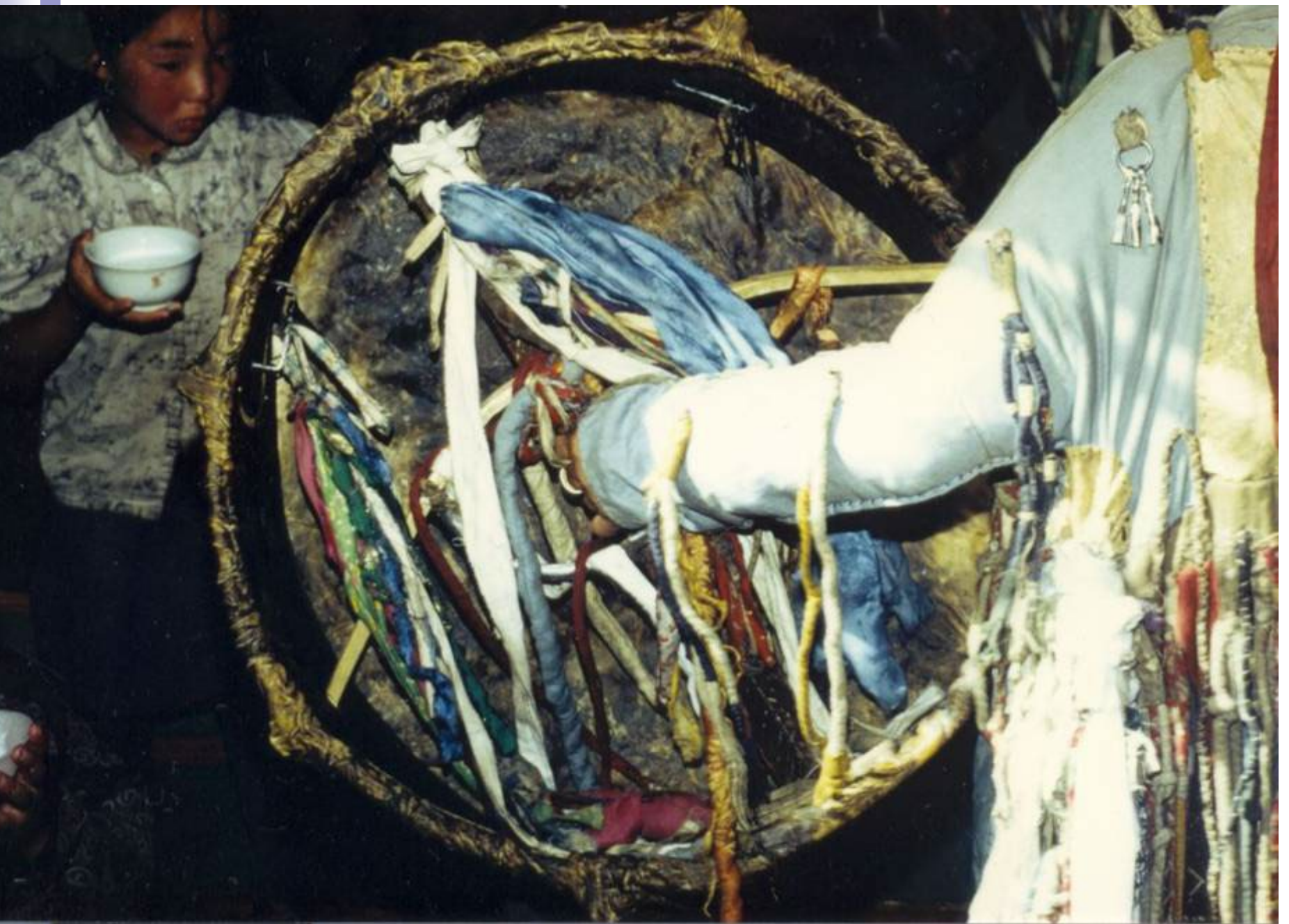

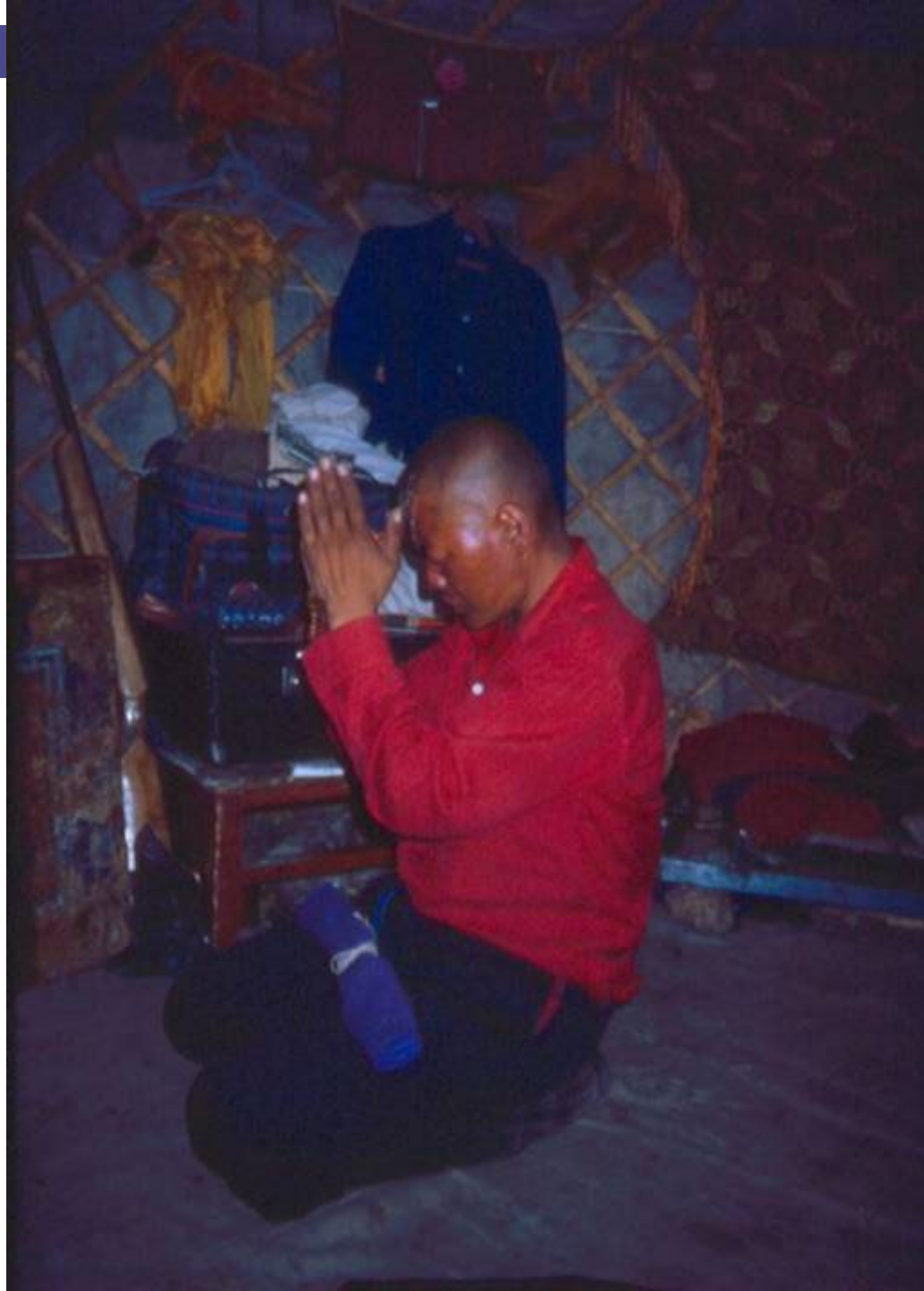

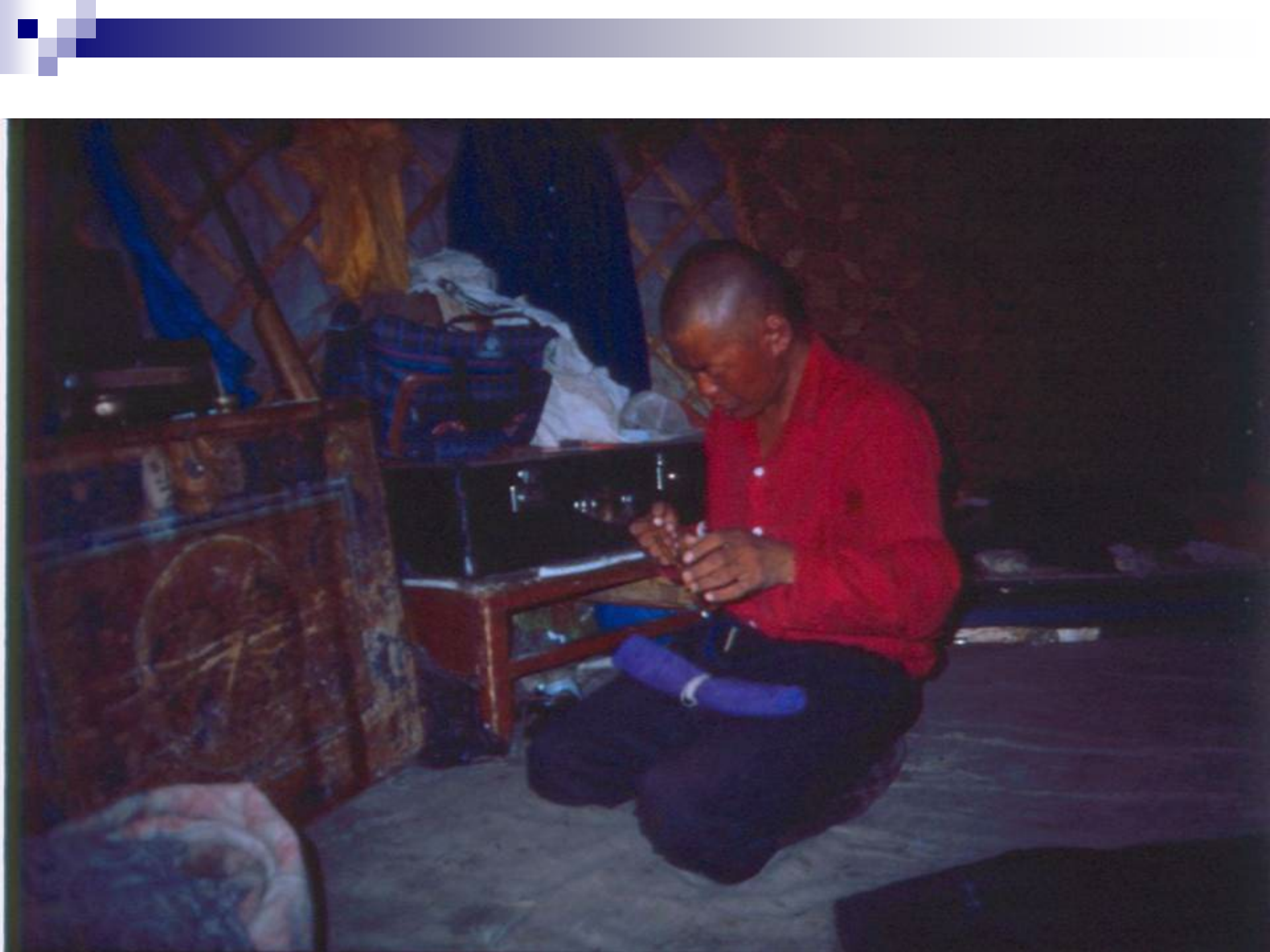

- Városi sámánizmus

